

YABANCI DİL EĞİTİMİ - ÖĞRETİMİ VE ARAPÇA

Tarihçe, Amaç, Esaslar, Elemanlar, Usûl (Metot) ve Teknik

Yrd. Doç. Dr. Yusuf SANCAK (*)

Kısaca Giriş ve Tarihçe

Çeşitli şekillerde tarif edilmiş olan dil, lisan veya konuşma; insanlar arasında anlaşmayı sağlayan fitrî, tabii bir vasıta ve kendine mahsus kanunları olan anlaşmalar sistemi ve içtimai bir müessesedir¹. Farabî dili özetle; Herhangi bir halk arasında bir manaya delalet eden kelimeleri ezberlemek ve onlardan herbirinin delâlet ettiği şeyi, tek ve toplu kelimelerin ilim ve kanunlarını bilmektir, diye tarif eder². Yine dil, sade bir tarifile şöyle tanımlanır. Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. El, kaş, göz işaretleriyle de bazı duygu ve düşüncelerimizi anlatabiliriz, fakat en mükemmel anlatma vasıtamız dilimizdir³.

Milletlerin dilleri farklı kılınmış, ayrıca her insana dil öğrenme kabiliyeti verilmiştir. Bu kabiliyet ve meleke bir dilde kullanıp inkişaf edince, diğer dilleri öğrenmede kolay kolay aynı seviyede bir rahatlık ve işlerlik temin edilemez. Yabancı dil öğrenmekten maksat; daha ileri seviyede bilgi elde etmek o dilin ve mensuplarının ilim kültür ve birikimine ulaşmak ve konuşanlarıyla anlaşma sağlayıp, irtibat kurmaktır. Buna göre yabancı dil öğrenmekle bilgi kültür ve hatta şahsiyet daha olgunlaştırılarak insanlar, milletler arası münasebetlerin geliştirilip yaygınlaşması, artırılması sağlanır. Amaç dil konuşanlarının bilgi ve tecrübelerinden yararlanır. Bu sebeple başkalarının dil ve konuşmalarını anlamak, bilmek, yabancı dil öğrenmek tavsiye ve teşvik edilmiş, öğrenmiş olmak da takdir görmüştür. Dil öğreniminde şüphesiz, anadilin özel bir yeri, yabancı dilin daha ayrı, farklı bir yeri vardır.

Yabancı dil öğreniminde herkes için genel bir zorluk sözkonusudur. Çünkü herhangi bir ana dili öğrenmeye başlayan çocuğun hafıza ve zekası boş bir yüzey olarak ilk kez ana dilin yapısına göre biçimlendiğinden, daha sonra edinilecek olan bir dil öğrenim ve

*) Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilimdalı Öğretim Üyesi.

1) Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 6. baskı, İstanbul 1981, s.3; Hüseyin Küçükkalay, *Kır'an Dili Arapça*, Konya, 1969, s. 9-13.

2) Fârâbi, *İhsâ'u'l-Ulûm, İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Ateş, İstanbul, 1989, s. 57-59 vd.

3) Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, İstanbul, 1974, s. 9.

davranışı bu ana dil alışkanlıkları üzerine zorlanan yeni bir düzen olmakta ve yabancı dil öğrenme işlemi de kaçınılmaz bir biçimde öğrenim zorluklarıyla dolu bulunmaktadır⁴. Esasen iyi bir yabancı dil öğrenimi de iyi bir ana dil öğrenimi almış olma temeline dayanır. Dilbilgisi terimlerini ve kendi dilinin kurallarını yeterince bilmeyen biri yabancı bir dili gerektiği gibi öğrenemez. Ana dil eğitim ve öğretimi de orta öğrenimde tamamlanmış olmalıdır.

Memleketimizde ana diliyle eğitim yapan öğretim kurumlarında genelde bütün yabancı diller özelde Arapça öğretiminde pek çok güçlük ve problemlerle karşılaşmaktadır. Hatta çoğu zaman bu konuda istenen netice alınamamaktadır. Bunun yanında, yabancı dillere özel bir yer veren veya eğitim programlarını bu dillerden biriyle yürüten kurumlarda yabancı dil öğretiminde nisbeten daha olumlu sonuçlar elde edildiği söylenebilir⁵.

Yukarıda da bahsettiğimiz sebeplerden dolayı yabancı dil eğitim ve öğretimi sadece ülkemizde değil, hemen hemen bütün ülkelerde bir sıkıntı doğurabilmektedir. İleride daha tafsilatlı temas etmeye çalışacağımız bilhassa Arapça konusunda Hüseyin Atay, bazı yazarların, Osmanlı alimlerinin iyi Arapça bilmedikleri, halbuki müsteşriklerin iki üç senede mükemmel Arapça öğrendikleri, iddialarını reddederek özetle şöyle der: “Müsteşriklerin çoğu Arap memleketlerine çokça gidip oralarda aylarca, senelerce kaldıkları ve birçok teknik imkanı kullandıkları halde bugün bile içlerinde kolaylıkla ve akıcı bir şekilde Arapça konuşana rastlamak zordur. Onlardan hiçbirisi şimdیه kadar Arapça bir eser yazmış değildir. Buna karşılık Osmanlı alimlerinin yazdıkları eserler hakkında fikir elde etmek için *Keşfü’z-Zunûn ve Osmanlı Müellifleri* gibi eserlerle İstanbul kütüphanelerini taramak lazımdır. Yine Osmanlı alimlerinin büyük çoğunluğu da sürekli talebe okutmuş ayrıca eser verme zaman ve imkanı bulamamıştır. Bu da çok önemli bir eğitim hizmetidir. Bununla beraber daha çok son dönemlerde talebenin on, onbeş veya yirmi sene medresede ömür tüketerek diğer fenler bir tarafa Arapçayı bile gereği gibi öğrenemediğinin vukuu ve yaygınlığı metotsuzluk ve usûldeki nizamsızlığın bir neticesidir.”⁶ Tabii bütün bu durumlar, Osmanlı Devleti ve ona paralel bir şekilde ilim müesseselerinin zayıflaması ve gerilemesi sonucu olarak son dönemlere doğru kuvvet kazanarak ortaya çıkmış durumlardır.

İtiraf etmek gerekir ki, Osmanlı medreselerinde son dönemler hariç çoğu zaman ana dil Türkçe okutulmamış öğretimde en önemli yeri Arapça tutmuş ve öğretim dili olarak

4) Özcan Başkan, “Yüksek Öğretim Kurumlarında Yabancı Dil Öğretimine İlişkin Saptamalar”, *İzlem Yabancı Dil Öğretimi Dergisi*, sy.1 (Ekim 1978), s. 3.

5) Nasuhi Ünal Karaarslan, “Arapça Öğretimi Konusunda Esas Alınacak Hususlar”, *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1991, s. 151.

6) Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Medrese Programlar İcazetnâmeler, Islahat Hareketleri*, İstanbul, 1983, s. 144-145.

kabul edilmiştir⁷. Öyle anlaşılıyor ki oldukça uzun süren Osmanlı devleti döneminde bilhassa Arapça eğitimi, daha çok dile dair elde mevcut kitaplar çerçevesinde az örnekli, pratiğe ve geniş uygulamaya yönelik olmaktan çok dini ilimlere ait belli eserleri okuyup anlama amaçlı olmuştur⁸. Tabii ki bu durum sosyal hareketlilik ve irtibatın bugünkü kadar fazla olmadığı o günün dünyasında bir derece normal bir durumdur.

Özetle ifade etmek gerekirse, gerek Fatih gerekse Süleymaniye gibi medreselerin dinî, fennî ve sosyal ilimleri bir arada götürme programlı olmaları ile birlikte bu günkü manada bu üniversitelerden hedeflenen ilmi seviyelerin bir süre sonra gerilemesiyle III. Sultan Murad (öl. 1595) dönemlerinden itibaren medresede tüzük ve program olarak ıslahat ve düzenleme gündeme gelmiştir⁹. Bu durum Tanzimat ve daha sonrasına hatta günümüze de uzanarak devam etmiştir¹⁰. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla da yabancı dil olarak Almanca, Fransızca ve İngilizce'ye yönelinmiş, bunun yanında sadece İmam-Hatip liselerinin programlarında Arapça'ya yer verilmiş, ancak bu okullarda Arapça meslek dersleri arasında yer almıştır. Ülkemizde daha sonraları da yabancı dille öğretim yapan okulların sayıları gittikçe artarak devam etmiştir¹¹.

Yabancı Dil Öğretiminin Amaçları

Yabancı dil öğretiminde de temel maksat olarak anadilde olduğu gibi o dili dinleme, konuşma, okuma, yazma kâbiliyetlerinin işlek bir şekilde bütünlük içinde kazanılması esas alınmaktadır. Ancak okul ve mesleklerin özellik ve çeşidine göre bu becerilere farklı ağırlık verilebilir¹².

Ayrıca öğrencide anlama gücünün geliştirilmesi, anlatma beceri ve alışkanlığının kazandırılması, okuma alışkanlık ve zevkinin verilmesi, kelime dağarcığının zenginleştirilmesi de dil öğretiminin amaçları arasında mülâhaza edilebilir¹³. Bununla birlikte kanatimizce öğrenilecek dille ortaya konmuş faydalı ilim, fikir, fen, sanat ve hakikatlere ulaşma ve bunları kendi dil ailesine, milletine kazanma, kazandırma şeklinde yüksek bir maksat da yukarıdakiler zımında daima hatırdâ tutulmalıdır. Nitekim yaygın dillerin geniş coğrafyalara yaygınlaştırılmaya çalışılmasında o dilin bağlı olduğu kültür, anlayış hatta inançlar ve dinin de yaygınlaştırılması mevzu bahistir¹⁴.

7) Hüseyin Atay, *a.g.e.*, s. 237; Özcan Demirel, *Yabancı Dil Öğretimi*, s. 6-7.

8) Bk. Hüseyin Atay, *a.g.e.*, s. 170 vd.

9) *A.e.*, s. 174-175.

10) Bu konuda geniş bilgi için bk. Hüseyin Atay, *a.g.e.*, s. 134 vd.

11) Özcan Demirel, *a.g.e.*, s. 6-17.

12) *A.e.*, s. 21; Cahit Kavcar - A. Ferhan Oğuzkan, *Türkçe Öğretimi*, Eskişehir, 1989, s. 111.

13) Cahit Kavcar, A. Ferhat Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 2.

14) Ahmed Şelebi, *Ta'limu'l-Lugati'l-'Arabiyye li gayri'l-Arab*, 5. baskı, Kahire, 1990, s. 17.

Dil eğitiminde geniş, işlek ve uygulamaya yönelik bir dil öğrenim seviyesi kazandırılması amaçlanmalıdır. Bu noktadan gaye, hedef ve uygulama alanı belli olmalıdır.

İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat Fakülteleri için Arapça bir yönüyle meslekî bir ders olduğuna göre meslekten ayrı düşünülemez. O zaman ona sadece bir yabancı dil olarak bakmak yerine İlahiyat mesleğinde meslekî eğitimin bir parçası, bir dalı ve bir ünitesi olarak bakmalıdır. Yeterli bir meslek eğitim ve öğretimi gaye edinildiğine göre de miktar ve kalite olarak yeterli ve doyurucu bir Arapça öğretimi işin başından amaçlanmalıdır.

Ayrıca, Arap dili bizim için önemini uzun yıllardan beri korumaktadır. Kütüphanelerimizdeki ilmî, kültürel, dînî sahalarda yazılmış eserleri ve arşivlerimizde bulunan tarihi vesikaları okuyabilmek ve araştırma yapabilmek, dilimize büyük ölçüde geçmiş Arapça kelimeleri anlamak, asıllarını bilmek ilim adamlarının Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerifler ve birçok dînî kaynakları ihtisas anlamında tetkik edebilmesi bu dili öğrenmeğe bağlıdır. Bu gayelere Edebiyat ve İlahiyat fakülteleri ile İmam-Hatip liseleri büyük ölçüde hizmet vermektedir. Ayrıca son yıllarda sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı da Arap dili büyük önem kazanmış, bu dilin pratiğini öğrenmek için muhtelif kurslar açılmış, kitaplar, kasetler ve görüntü araçları hazırlanmıştır¹⁵.

Öğretmen - Öğrenci ve Dil Öğrenim Çevresi

Şüphesiz iyi bir dil eğitim ve öğretiminde öğretmen, öğrenci ve atmosfer de diyebileceğimiz malzeme ve çevre unsurlarını bir arada mülâhaza etmek gerekir. Aksi takdirde bunlardan bir veya birkaçının yeterli ve müsait olmadığı durumlarda elbette istenilen sonuç alınmaz. Mesela, çok iyi öğreticilerin bulunduğu ve fakat öğrencinin tamamen ilgisiz ve isteksiz olduğu, ya da aksine öğrencinin istekli fakat ders öğretmenin yetersiz olduğu, yahut ders kitap, malzeme ve atmosferlerinin müsait olmadığı bir durumda iyi bir sonuç alınmaz. Bu sebeple iyi bir öğrenim için, öğretmen-öğrenci-çevre ve malzeme gibi elemanların birlikte yeterlilik ve uygunluğunun bir arada mütalaa edilmesi, bunların tam bir uyumunun olması lüzumu vardır.

Zaten iyi bir dil öğretiminin eksikliğinin gerisinde ilk anda akla gelebilen şu problemlerin olduğu mülâhaza edilebilir:

1. Öğretmen yetersizliği,
2. Kitap yetersizliği,
3. Zaman yetersizliği,
4. Ortam yetersizliği,

15) Cemal Muhtar, "İmam Hatip Liselerinde Okutulan Arapça Dersinin Amaçları ve Gelişmesi Yönünden Görüşler" *Din Öğretimi ve Hizmetleri Semineri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1991, s. 14.

5. Öğrencinin şahsi yetersizliği,
6. Sadece sınıf geçmeye yönelik davranışlar,
7. Kalabalık sınıflar,
8. Modern araç-gereç noksanlığı,
9. Ders müfredat ve programlarının hazırlanışındaki yetersizlikler,
10. Yabancı dilin önemini anlamadaki yetersizlik,
11. Yönetmelikteki yetersizlikler¹⁶.

Kısaca yabancı dil öğretiminde kurumun, öğreticinin ve öğrencinin ayrı ayrı görev ve sorumlulukları¹⁷ ve taşınması gereken şartlar ve de uygun bir dil ortamına ihtiyaç vardır.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında dil öğretim ve öğrenimdeki elemanlarla önemli bazı hususlar ve prensipler üzerinde durulacaktır.

Öğretmen

İyi bir eğitim ve öğretim en başta lüzumlu vasıfları haiz iyi bir öğreticiler ordusuyla sağlanır. Öğretim bir yönüyle lüzumlu bilgilerle mücehhezlik, iyi anlama ve anlatma ve dersin nevi, konusuna göre daima öğrenciyle iyi bir bağ ve diyalogu sağlama ve ona ulaşarak ihtiyacı olan malumatları, bilgileri verebilme maharet ve kâbiliyet bütünlüğü ve sanatıdır¹⁸.

Burhânuddîn ez-Zernucî öğretmeni için şu özellikleri sayar: İlmi seviyesi yüksek, Allah korkusu olan, yaşı uygun ve tecrübeli, öğrenciye feyiz veren ve onunla arasında manevi bir bağ kurabilen kudretli kişidir. Aynı zamanda öğretmen uzun süre aynı okulda eğitim ve öğretime devam etmelidir¹⁹.

Arap Dili öğretmeni de;

1. Branşını seven,
2. Sahasında uzman,
3. Konuşma ve ifade gücü yerinde olan,
4. Geniş kültür sahibi,
5. Öğrencisiyle derste ve ders dışında irtibatlı, öğrenci önüne geniş bir dil ve edebiyat dünyası açabilen,

16) Ahmet Özcan, "Yabancı Dil Öğretiminin Gerisindeki Sorunlar" *İzlem*, sy. 1 (Ekim 1985), s. 22-23.

17) Hüseyin Güllüce, *Arapça Öğretimi Teknikleri*, basılmamış seminer çalışması, s. 2; Veysel Sönmez, *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Ankara 1991, s. 111-120, 164.

18) Cevdet er-Rikâbî, *Turuku Tedrisi'l-Lugati'l-Arabiyye*, 2. baskı, Dımaşk, 1406/1986, s. 33.

19) Burhânuddîn ez-Zernucî, *Ta'limu'l-Mute'allim, İslâmda Eğitim Öğretim Metodu*, terc. Y. Vehbi Yavuz, 5. baskı, İstanbul, 1993, s. 60-66.

6. Dil ve edebiyata dair çalışma ve üretimi olan,

7. İşinde samimi, mesuliyet duygusu taşıyan kimse olmalıdır²⁰.

Kısaca, öğretmen; genel kültür, özel alan bilgisi ve pedagojik formasyonu haiz olmalıdır²¹. Bunların dışında öğretmen için bir takım daha tamamlayıcı özellikler ve dikkate alınması gereken hususlar sayılabilir²².

Öğrenci

Şüphesiz iyi bir öğrenim sağlamada öğrencinin de hatırı sayılır görev ve sorumlulukları ve iyi bir öğrenci olmanın bir takım şartları vardır. Öğrenme iletişimi iki yönlüdür. Öğrencinin de mutlaka derse katkısı gereklidir ve bu sağlanmalıdır²³. En başta öğrencinin ciddi bir ilim ya da meslek adamı olmaya niyeti bulunmalıdır. Hatta öğreneceği dil ve ilimlerle yüksek bir davaya ulaşma azmi ve ilim öğrenmeğe karşı büyük gayret, arzu ve şevki olmalıdır. Yine öğrenci gençliği ve zamanının kıymetini bilmeli, alçak gönüllü, iffetli, öğrenim sıkıntılarına göğüs geren, ilim ehli ve hocalarına, kitaba, derse ve ilim çevresine karşı sevgi ve saygılı olmalı, kabiliyetine göre kendini yönlendirmeye gayret etmelidir. Bilmelidir ki ilim öğrenmek aynı zamanda bir feyz ve mana işidir²⁴.

Aynı şekilde öğrenci derse hazırlık ve ders sonrası müzakerelerini ihmal etmemeli, ilim öğrenmede tertip, sıra-gözetmeli, öğretmenlerini dinleyerek basitten gelişmişe doğru ilmi öğrenmek şeklinde bir seyir içinde olmayı hedeflemeli, zevk, anlayış, kavrayış, duygu ve kabiliyetlerini ilme ve öğrenmeğe açmalıdır. Özellikle öğrenci iyi bir eğitim için tam bir niyet ve kararlılıkla yola çıkmalı, imkan nisbetinde iyi öğretmen, okul ve çevre seçmelidir. Yine öğrenci, takva, şükür, kanaat, ihlas, sabır ve tevazu gibi vasıflara sahip olmakla birlikte bilhassa hocalarına karşı mütevazî, saygılı ve bağlı, onlarla iyi diyalog içinde olmalı, arkadaşlarının zeki, çalışkan, dindar, sağlam karakterli, güzel ahlaklı ve ilim aşığı olmalarına da özen göstermeli, derslerinde devamlı düzenli ve dikkatli olmalıdır²⁵. Aynı zamanda öğrenci reşit olduğuna göre ailesinin veya devletin yahut bir hayır müessesesinin yardımıyla tahsil etmekte olduğundan bütün bu müesseselere karşı madden ve manen borçludur. Öğrenci mana ve şuur olarak bu mesuliyetinin de farkında olmalıdır²⁶.

20) Cevdet er-Rikâbî, *a.g.e.*, s. 47-50.

21) M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, 3. baskı, İstanbul 1989, s. 181.

22) Bk. Kemal Işıl, Galip Candoğan, *İlköğretimde Eğitim - Öğretim Metodları*, 2. Baskı, Konya 1990, s. 35,36.

23) Veysel Sönmez, *a.g.e.*, s. 164.

24) Burhânuddîn ez-Zernûcî, *a.g.e.*, s. 48-80.

25) M. Faruk Bayraktar, *a.g.e.*, s. 355-365.

26) Mahir İz, *Din ve Cemiyet*, İstanbul 1873, s. 154.

Çevre, Kitap, İmkan ve Şartlar

Dil eğitim ve öğretiminde de diğer öğretim ve terbiye çeşitlerinde olduğu gibi iyi ve yeterli kaynak kitap seçimi, yurt, ev, arkadaş çevresi, öğrenilen dilin kullanılabilceği sınıf vb. dahili ve harici ortama ihtiyaç vardır. Özellikle dil mümarese, sürekli kullanım, tekrar ve uygulama ister. Hatta dil kullanım ve gramer olarak meleke haline gelinceye ve ciddi bir işlerlik kazanıncaya kadar sürekli işlenmeli ve kullanılmalıdır. Bunun için de öğrencinin gerek okul içinde, gerek dışında dili kendileriyle kullanabilecek iyi bir arkadaş çevresi, laboratuvar, dil dışındaki diğer derslerde onların anlatımında kullanılmak gibi sürekli dil atmosferine ihtiyacı vardır. Böylece yeterli kullanım ve işleme süresi sonunda dil malumatları öğrencide meleke haline gelebilir. Bunun için de mesela Arapça gibi diller için gerek meslek liseleri, gerekse meslekle ilgili yüksek okullarda uzun ve yeterli bir hazırlık süresine ihtiyaç vardır.

Yine dil, fitrî, tabii bir ortam içinde öğretilmelidir. Dil öğretiminde imkan nisbetinde bütün derslerden yararlanmalı, değişik dil çalışmaları yapılmalı, çeşitli dil kaynakları ve radyo TV, bilgisayar vb. teknik araç gereçlerden faydalanılmalıdır²⁷. Dolayısıyla bu konuda her seviyede idare ve okul, öğretmen - öğrenci ve çevre birlikte ve dilin tabii ortamı, ana vataniyle irtibatlı bir şekilde bulunmalı, yine eleman temini, programlama, ders, sınıf, öğrenci tasnif ve tanzimi dilin tabii kullanım alanını oluşturmaya çalışmak gibi vazifelerini tamamlamalı, sorumluluklarının bilincinde ve bu iş için gerekenlerin yapılmasında faal olmalıdır²⁸. Kısaca öğretme ve öğrenme ortamının faal, yaşanır, sürekli ve kalıcı olması gerekir²⁹.

Eğitim ve Öğretimle İlgili Bazı Prensipler ve Esaslar

Eğitim ve öğretimde idari birim ve kademelerde olması gereği kadar öğreticide de gerek meslekî gerek şahsî prensiplerin bulunması gerekmektedir. İmam-ı Azam, talebelerine ilmin değerini üstün tutmak, ciddi ve vakur, prensip sahibi olmak gibi tavsiyelerde bulunur³⁰.

Biz gerek diğer yabancı diller gerekse Arapça eğitim ve öğretimi konusunda prensip olarak aşağıdaki hususların dikkate alınmasını tavsiye edeceğiz.

Konuşma işi serbest ve tesadüfi görünse bile gramerler dillerin çok sıkı kurallara bağlı olduğunu, tesadüfi olmadığını göstermektedir³¹. Demek ki her dilin mantığı ve grameri o dil konuşanlarında fitrî olarak teşekkül etmektedir. İbn Haldun'un dediği gibi³²

27) Cahit Kavcar - A. Ferhan Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 7-10.

28) Bk. Hüseyin Güllüce, *a.g.e.*, s. 2-3.

29) Veysel Sönmez, *a.g.e.*, s. 168.

30) Geniş bilgi için bk. Burhânuddîn ez-Zernûci, *a.g.e.*, s. 53-56.

31) Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü, Ankara 1990, I, 102.

32) Bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989, III, 216.

dil melekesi dilin kendisini öğrenmekle elde edilir. Gramer ve sentaks öğrenmek o dili öğrenmeye yardım eden bir araçtır. Yani gramer de ihmal edilmemekle birlikte sadece gramer öğrenmek, dil öğrenmek değildir³³. Bir diğer ifadeyle bir dil gramerden ibaret değildir³⁴.

Ayrıca yabancı dil öğretiminde öğreticinin çabaları, öğrencilerini dil konusunda bilgili kılmaktan çok onların dili kullanımları ve usta birer uygulayıcı olmaları için kendilerine imkan verilmesi, yol gösterilmesi istikametine yönelik olmalıdır³⁵.

Lügat, dil; okuma yazma ve konuşmadır. Dil öğrenenen yabancıların yaş ve kültür seviyelerine dikkat etmek gerekir. Meselâ; bir dilin anadil olarak konuşulduğu bir ülkede 10-15 yaş grubuna okutulan kitap ve metinler o dilin yabancı dil olarak öğretildiği başka bir ülkede yetişkinler grubuna genellikle uygun düşmez³⁶.

Diğer ilimlerde olduğu gibi öğrenci ders için hazırlanarak okuluna gelmiş olmalı, derse dikkatle iştirak etmeli, o gün okul sonunda kaldığı ev veya yurttan o dersi imkan varsa gurup halinde, yoksa ferdi olarak tekrar müzakere etmeli. Öğrenci dil eğitimi gördüğü bu dönemde gaye edindiği çalışma ve mesleğine göre içinde bulunması gereken atmosfer ve mümareseyi sürdürmelidir.

Bilindiği gibi öğretim faaliyeti duygu ve düşünceye, akla yönelik bir bilgilendirme, eğitim faaliyeti ise öğretim ile birlikte aksiyon, hareket ve davranışlara yönelik uygulamaya ve kontrolü olan terbiyevi bir öğretimdir³⁷. Dolayısıyla dil bilgisi, uygulaması olmayan bilgi olarak öğretim faaliyeti olmaktan ziyade tatbiki yönelik daha geniş ve şumülü bir terbiye ve eğitim faaliyetidir³⁸.

Yine dil, öğretim ve terbiyesi duygu, düşünce ve akılla birlikte duyu organlarıyla ilgili kullanım ve uygulama gerektiren bir eğitim alan ve faaliyetidir. Buna göre dil eğitimi ve öğretiminde öğretmen ve öğrencinin birlikte içinde bulunduğu fitri bir çevre³⁹ tabii ve sürekli bir dil atmosferine, bir diğer ifadeyle uzun mümareseye ihtiyaç vardır. Bu sebeple şunları arzetmek istiyorum:

İyi bilmelidir ki bir dili özellikle Arapça gibi son semavi dinin temel kaynaklarının kendisiyle olduğu ve geniş bir kullanma alanı ve büyük bir ilim ve kültür mirası olan bir dili, inceliklerine dil ve edebiyat anlayışına ve onun bu ilim ve kültür mirasına intikal edebilecek kadar öğrenmek, dili kullananların dil zevklerine vakıf olmak, eski tabirle o dilde zevk-i selim sahibi olmak ve ilmi bir şekilde bir dili öğrenmek o dilin uzun vadeli

33) A.y.; Ahmet Şelebi, *a.g.e.*, s. 19-20.

34) Cemal Muhtar, *a.g.e.*, s. 142.

35) I.G. Alexander, "Sınıfta Yabancı Dil Öğretimi", çev. Ersan Sözer, *İzlem*, sy. 3 (Kış, 1979), s. 61.

36) Ahmed Şelebi, *a.g.e.*, s. 21-22; bk. Özcan Demirel, *a.g.e.*, s. 21-25.

37) M. Faruk Bayraktar, *a.g.e.*, s. 11.

38) Bkz. Özcan Başkan, *a.g.m.*, s. 4.

39) Cahit Kavcar - A. Ferhan Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 7.

eğitim - öğretim ve öğrenimiyle mümkündür. Kısa vadede gündelik, ticaret, seyahat vb. maksatlara yönelik pratik ve nisbeten sathi bir öğrenim sağlanabilir. Ama bir dili ilmi olarak bilmek o dille uzun vadeli mümarese ve o dil atmosferini teneffüs etmeyi gerektirir. Meselâ; Arap dilinde söz sahibi ve otorite olmuş Cevherî ve Zemahşeri gibi Türk ve diğer yabancıların uzun yıllar bu dilin aslı ortamında; geçmişte çölde veya Arapça'yı çok iyi konuşan ve öğretmenler arasında kaldıklarını görüyoruz.

Günümüz şartları böyle geniş bir dil öğrenimi için gerek lüzum gerekse imkan ve şartlar yönünden uzun süre harcamaya müsait olmasa bile hiç olmazsa iyi bir dil eğitimi için yine hatırı sayılır bir zaman, yoğun dil eğitim ve öğretimine, hazırlık olarak iki üç yıl gibi bir süreye ihtiyaç vardır, kanaatindeyiz.

Yine dil eğitiminde prensip olarak öğrenilen dilin özelliklerine mesela; Arapça'nın tasrihi, i'raba tabi, müfredat olarak oldukça geniş ve yaygın bir kullanım alanı olması gibi hususlara dikkat edilmelidir.

Dil öğretimi bilhassa işlek, sahaya göre iyi, ilmi bir kullanım için, her türlü faydalı anlatım, tekrar, uygulama, konuşma, yazma, yazdırma, tashihi, şekil ve usülleriyle teknik araçlardan istifade vb. tarzda yapılmalıdır⁴⁰.

Aynı şekilde yabancı dil öğretiminde şu temel prensiplere dikkat edilmelidir⁴¹:

1. Öğretim faaliyetleri önceden planlanmalı,
2. Basitten gelişmişe doğru gidilmeli,
3. Ana dili gerekli durumlarda, ama amaç dil çok ve sık kullanılmalı,
4. Bir seferde tek bir yapı, kelime, cümle, kullanım veya kaide işlenmeli,
5. Verilen bilgiler pratiğe aktarılmalı,
6. Öğrencilerin derse daha faal katılmaları sağlanmalı, öğrenci cesaretlendirilmeli,
7. Öğrenci fark ve seviyeleri dikkate alınmalıdır.

Ayrıca; öğretime dinleme ve konuşma ile başlanmalı, öğrencilerin temel cümle kalıplarını öğrenip ezberlemeleri sağlanmalıdır. Yine kullanılan dil öğretilmeli, öğrencinin dil, teleffuz kullanım, konuşma alışkanlığı kazanması sağlanmalıdır. Çokça örnek verilmeli, ders planlı ve çeşitli olmalı ve öğrenci başarısı ölçülmeli ve değerlendirilmelidir.

Özel olarak Arapça için de şunlar söylenebilir:

Arapça bizi biz yapan bir dinin dili ve kendisiyle bu dinin temel kaynakları, hukuk, hikmet, kültür, kanun ve prensiplerinin yazılı bulunduğu bir dildir⁴². Arapça eski Türkçeye oldukça irtibatlı, dilimize bu dilden bilhassa inanç, ibadet, ahlak vb. ile ilgili birçok kelime ve terimin geçmesinden dolayı tamamen bir batı dili mesabesinde değildir.

40) Hüseyin Güllüce, *a.g.s.*, s. 8-10.

41) Özcan Demirel, *a.g.e.*, s.21-25.

42) Ahmed Naim, Muhammed Zihni'nin *el-Muntahab ve'l-Muktadab*'ına Önsözünden, İstanbul, 1981, s. nosuz; Mahmûd Teymûr, *Muşkilâtü'l-Lugatil-'Arabiyye*, Hama, ts, s.6.

Burasını ayırmak gerekir. İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat fakültelerinde Arapça yabancı bir dil olarak telakki edilmekten çok, bir meslek dersi olarak kabul edilmektedir⁴³.

Yine bilhassa İmam-Hatip liselerinde son sınıfa kadar uzun; ama verimsiz yıllar Arapça okutarak öğrenci nazarında bir sıkıntı ve problem gibi olan bu dil öğretiminde kolaylığı sağlamak bakımından bu okulların 1. ve 2. sınıflarını hazırlık sınıfı yaparak⁴⁴ sağlam ve yeterli meslek dersleri kaynak dili olarak o dersleri okutma dolayısıyla aslında metotsuzluk yüzünden öğrenci psikolojisiyle içinden çıkılması korkulu bir ders olarak görülebilen Arapça ve meslek herhalde anlaşılabilir ve sevilir olacak, böylece buralardan İlahiyat fakültelerine yöneliş de artacaktır.

Neticeten İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat fakültelerinde birkaç yıllık Arapça-hazırlık, temel eğitim ve öğretimi lüzumludur. Böyle bir eğitim katıyyen bir müstemele eğitimi de sayılmamalıdır. Çünkü Arapça, Kur'an-ı Kerim'in ve dinin dilidir. Yani bu milletin dininin dilidir. Dinsiz millet olamayacağına göre böyle bir eğitim de katıyyen bir müstemele eğitimi sayılamaz.

Dil Eğitim ve Öğretiminde Metot

Yabancı dil öğretiminde strateji, usül (metot, yöntem) ve teknikler vardır. Bunların zaman zaman özellikle yöntem ve teknik terimlerinin karıştırıldığı bazen birinin diğeri yerine kullanıldığı görülebilmektedir⁴⁵.

Bunlardan en geniş kapsamlı olan strateji; bir amacı gerçekleştirmek için işe koşulan yöntem, teknik ve taktiklerin uyumlu bir örgüsüdür⁴⁶. Metot ise lügat olarak usül, kaide, sistem, yol ve yöntem manalarında olup⁴⁷ terim olarak da: genel bir amaca ulaşmak için doğruluğu ve başarılı olduğu deneylerle tesbit edilmiş hareket ya da iş yapma yolu olarak tanımlanır⁴⁸.

Kısaca metot; bir amaca ulaşmak için izlenen en kısa yol, teknik ise bir öğretme metodunun uygulamaya koyma biçimi ya da sınıf içinde yapılan işlemlerin bütünüdür⁴⁹. Yani teknik o işi usülüne, metoduna uygun düzenli ve lüzumlu vasıtaları kullanarak yapmaktır denilebilir. Buna göre; bir strateji; plan, proje, metot, teknik ve uygulamaların tamamıdır. Metot veya metotları uygulamada da tekniklere başvurulur.

43) Özcan Demirel, *a.g.e.*, s. 14.

44) Yine böyle bir teklif için bk. Nasuhi Ünal Karaarslan, "a.g. tebliğ", *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri*, s. 153.

45) Özcan Demirel, *a.g.e.*, s. 51; bu nevi kullanımlar için bk. Veysel Sönmez, *a.g.e.*, s. 163; Cahit Karcar - A. Ferhan Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 13-14; Kemal Işıl - Galip Candoğan, *a.g.e.*, s. 28; Hüseyin Gülüce, *a.g. seminer*, s. 12.

46) Veysel Sönmez, *a.g.e.*, s. 163.

47) Karl Steuerwald, *Deutsch-Türkisches Wörterbuch*, Wiesbaden, 1974, s. 379.

48) Kemal Işıl, Galip Candoğan, *a.g.e.*, s. 28.

49) Özcan Demirel, *a.g.e.*, s. 51.

Yine metot, herhangi bir konuda en kısa yoldan gerçeğe ve gayeye ulaştıran bir hareket, bir yöneliş, bir istikameti takip etme tarzıdır. Dar manada metot, bir gayeye ulaşmak için önceden çizilmiş yoldur. Metot, her alanda başarının sırrı ve anahtarıdır, denilebilir. Kısaca metot, öğrencileri eğitim ve öğretimin gayelerine ulaştırmak ve olgun insanlar haline getirmek için takip edilmesi gereken en doğru ve en emin yoldur⁵⁰. Yabancı dil öğretiminde en önemli ve ağırlıklı unsurlardan biri de metot unsurudur.

Eğitim ve öğretimde öğretimi başarılı kılacak en önemli etkenlerden biri olan metodun en iyisi; en kısa yol, en az vakit ve en az harcamayla öğrenciyi gerekli bilgileri aktarmanın sağlandığı üslup ve tarzıdır. Başarılı bir metot program, kitap ya da öğrencide bulunabilecek eksiklikleri izale edebilecek bir metottur⁵¹. Yabancı dil öğretiminde de genel eğitim ve öğretim metotları mevzu bahis olabildiği gibi özel olarak da dil eğitim ve öğretimi yönünden konunun ayrılan tarafları mevcuttur.

İlmî faaliyet, daha çok bilinmeyenlerin açıklanmasına yöneliktir ve bu hususlarda sonuçlar çıkartılmasına dayanır. Bu alanda uygulanan akıl yürütmenin yönü açısından ilmi düşünce yöntemi geleneksel olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlar tümden gelim (deduction-istintac) ve tüme varım (indiction-istikra) yöntemleridir.

1. Tümdengelım

Kökene Aristo'ya kadar uzanan bu yöntemde genel nitelikteki bir önermeden akıl yürütme yoluyla daha az genel olan yeni önermeler elde edilmesi söz konusudur. Başka bir deyişle burada genelden özele, bütünden parçaya mevcut bilgilerden yeni sonuçlara ve örneklere geçiş söz konusudur. Bu sistem diğer yöntemlerle birlikte bugün de kullanılır.

2. Tümevarım

Bu yöntemde tek tek olgulardan temel önermeler elde edilmesi söz konusudur. Tümdengelımın tersine parçadan bütüne, özelden genele doğru bir geçiş yapılmaktadır. Tümevarımda ilmi bilginin temeli olarak gözlem, deney ve tecrübe kabul edilir. Günümüzde de gerçeğe ulaşmada tümevarımın önemli bir yeri olmakla birlikte tek başına bu yöntem de yeterli değildir. Çünkü ilmi genellemeler deney ve gözlem yoluyla olduğu kadar akıl yürütme ve düşünme sonucunda da ortaya çıkabilmektedir.

Yukarıdaki iki temel metodun yanında tali diğer metotlar da vardır⁵². Yine İslam eğitiminde, Kur'an-ı Kerim'in, sünnetin genel eğitim-öğretim metotları vardır. Bu metotlar hem kendi aralarında hem de ilmi diğer genel eğitim ve öğretim metotlarıyla uyum için

50) M. Faruk Bayraktar, *a.g.e.*, s. 187.

51) Muhammed Abdülkadir Ahmet, *Turuku Tâlimi'l-Lugati'l-Arabiyye li'l-Mubtediîn*, 1402/1982, Kahire, s. 146.

52) Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, 5. baskı, İstanbul 1983, s. 9-11.

dedirler. Mesela; tedricilik, soru-cevap, kıssa ile eğitim, misal ve benzetmeyle eğitim metotları gibi.

Metot, her öğretmen için standartlık ifade etmeyebilir. Yani bir öğretmen şu metot veya metotlarla başarılı olabileceği gibi diğer bir öğretmen de aynı yahut başka bir metot veya metotlarla başarılı olabilir.

Sistemleşmiş uzun asırların tecrübeleri sonucu ortaya çıkan ilmi metotlar mantikî, çocuk ruhu ve öğrenci psikolojisine uygun, ekonomik, sanatkarane, öğretmen şahsiyetiyle ilgili özellikleri havidirler.

Bu genel eğitim ve öğretim metotları;

1. Tedricilik metodu,
2. Münakaşa, münazara, tartışma metodu,
3. Takrir metodu,
4. Soru-cevap metotlarıdır⁵³.

Dil öğretimi, özel olarak da yabancı dil eğitim ve öğretim metotları içinde ve fakat yine tümdengelim veya tümevarım yollarından biri veya her ikisiyle irtibatlı, hatta onlar içinde mütalâ edilebilir birçok yol, metot mevcuttur. Özcan Demirel'in "*Yabancı Dil Öğretimi*" adlı kitabında da bahsettiği gibi bunların önemlileri şunlardır diyebiliriz:

1. Dilbilgisi-çeviri metodu,
2. Düzvarım metodu,
3. Kulak, dil alışkanlığı metodu,
4. Bilinçli öğrenme yaklaşımı,
5. İletişimci yaklaşım,
6. Seçmeli yöntem⁵⁴.

Dilbilgisi - Çeviri Yöntemi

Bu metotla kural öğrenme, karşılaştırmalı çalışmalar ve amaç dilden ana dile çeviri yapmaya daha çok yer verilerek konuşma becerisinin geliştirilmesine fazla önem verilmez.

Düzvarım (Direkt) Yöntemi

Dilbilgisi çeviri yöntemine karşı tepki şeklinde ortaya çıkan bu yöntem, dinleme, konuşma, okuma, yazma becerilerinin geliştirilmesini esas alır. Özellikle batı Avrupada çok kullanılarak başarısı görülmüştür. Bu yöntemde anadili öğrenmekle aynı-

53) M. Faruk Bayraktar, *a.g.e.*, s. 189-205.

54) Özcan Demirel, *a.g.e.*, s. 30-45.

lık prensibi ileri sürülmüştür. Burada öğrenci için yabancı dildeki cümle ile belli durumlar arasında doğrudan doğruya bir bağlantı kurulması sözkonusu olduğundan tümevarım (istikra) metoduyla paralellliği sözkonusudur.

Kulak Dil Alışkanlığı Yöntemi

Bu yöntemin sınıf içi uygulamasında Mim-Mem yani söyleneni tekrar etmek ve tekrarlar ezberlenen cümle kalıplarına benzer cümle üretmek esastır. Bu metoda göre, tekrar, araştırmalara ve pekiştirmelere yer verilmelidir. Bu metotta sözlü tecrübelerle önem verilmiş dolayısıyla uyulamada metodun öğrenciyeye mükemmel bir dinleme ve konuşma alışkanlığı kazandırdığı belirtilmiştir. Sınıfta yabancı dil konuşma zorunluluğu vardır. Yabancı dil kendi kuralları ve açıklamalarıyla öğretilir. Hatalar aza indirilmeye çalışılır.

Bir dil alimi olan William Moulton (1961) "*Avrupa ve Amerika Dilbilim Akımları*" adlı eserinde bu yöntemin ilkelerini şöyle açıklamıştır:

1. Dil yazma değil, konuşmadır.
2. Dil bir dizi alışkanlıklar bütünüdür.
3. Dil hakkında düşünceler değil, sadece dil öğretilmelidir.
4. Bir dil o ana dili konuşanların ne dedikleri olup, bazılarının düşündükleri gibi ne söylemeleri gerektiği değildir.
5. Diller birbirinden farklıdır⁵⁵.

Bilinçli Öğrenme Yöntemi

Dil kullanım ve kabiliyeti esasına dayanır. Bu yöntemin özelliği yeni bilgilerin depolanması ve eski bilgilerin yeni anlamlar ve bağlar kazanmasıdır. Yeni bilgi öğrencide var olan bilginin yapısı içine alındığı zaman anlamlı öğrenme meydana gelir. Bu yöntemde düşünerek anlayarak zevkli bir dil öğrenimi sözkonusudur. Teleffuzdan ziyade anlamaya önem verilmelidir. Dilbilgisi kuralları tümevarım ve tümdengelim yollarıyla öğretilmelidir. Dört temel beceri önemine göre eşit olarak geliştirilmiştir. Ana dilin kullanılması ve çeviriye izin verilir.

İletişimci Metot

Dille iletişim kurulması olayında dilbilgisi kurallarının yanında kimi kullanım ve konuşma kurallarının olduğu esasıyla, fakat bu kurallardan çok dilin bir iletişim aracı olarak kullanılması önemlidir.

Seçmeli Yöntem

Seçmeli yöntem, yöntemler karması ya da yöntem zenginliği anlamındadır ki her yöntemin iyi tarafını değişik eğitim durumlarında kullanabilme prensibine dayanır. Dil

55) A.e., s. 34-39.

öğrenimi anlamlı ve gerçek hayata dönük olmalı, amaç dille yapılmalıdır. Gerekirse ana dil kullanılabilir.

Günümüzde dil eğitim yöntemleri seçmeli yönteme doğru bir seyir göstermektedir. Her yolun en iyi tarafını seçmiş olmak eğitimcilerin üzerinde durdukları bir konudur. En önemli şey öğretmenin mesleğine, öğrencilerine karşı ilgisi, yaklaşımı ve ehliyetidir⁵⁶.

Kanaatimizce bizim ihtiyaç ve uygulamamız bir yönüyle yerine göre tümevarım veya tümdengelim yahut her ikisiyle birlikte yine burada sayılan dil öğretim metotlarından her metodun iyi tarafının alınması esasına dayalı olan seçmeli yönteme yakın olmak durumundadır. Mesela; Nahiv (Gramer), Sarf (Morfoloji) ve metin gibi derslerimiz için tümevarım veya tümdengelim metotlarından biri, yer yer ikisiyle birlikte diğer metot ve tekniklerden istifade etmek, bilhassa Muhadese; Mükaleme gibi derslerimiz için ise mesela iletişimci metodu esas almak ve diğer dil dalları için diğer metot ve tekniklerden istifade etmek sözkonusu olabilir.

Kısaca biz dini metinler ve temel kaynaklarımızı çok iyi anlamak mecburiyetindeyiz. Bu da güçlü bir dil bilgisi malumatı istemektedir. Fakat aynı zamanda günümüz sosyal faaliyetlerinin arttığı bir dünyada, öğrendiğimiz dilin konuşulduğu dünya ve coğrafyayla da irtibatlı olmak zorunda ve durumundayız. Dolayısıyla iyi bir iletişim için pratik ihtiyacımız da vardır. Öyleyse dili, gramerini, yapısını iyi öğrenmemiz gerektiği gibi bu dilin pratiğini de güzel bir şekilde öğrenmeli, uygulayabilmeliyiz. Buna göre, plan, proje, metot ve uygulamalarımızı bu hususları esas alarak hazırlamalı, buna yöneltmeliyiz.

Dil Eğitiminde Teknikler

Yine yabancı dil eğitim ve öğretiminde, bir kısmından yukarıda, prensipler, esaslar maddesinde bahsettiğimiz teknikler vardır ki bunlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Küme çalışması,
2. Gösteri,
3. Oyunlaştırma,
4. Gözlem ve inceleme⁵⁷
5. Temsil ve benzetim,
6. İletişim ve gramer oyunları,
7. Programlı öğretim,
8. Bilgisayar destekli öğretim vd...⁵⁸

Her yönüyle dersine hazır öğretmenin ders planı ve muhtevasına göre hedefi belirlenmiş olan dersin giriş, konunun arzı, kısımlar arasındaki irtibat ve sonucun çıkarılıp

56) A.e., s. 45-47.

57) Cahit Kavcar, A. Ferhan Oğuzkan, a.g.e., s. 17-20.

58) Özcan Demirel, a.g.e., s. 59-73.

değerlendirilmelerin yapılması bölümleriyle, sunduğu ders işleyiş plan ve esaslarına dayalı bir dersin yürütülmesi⁵⁹ asıl olmalıdır.

İyi bir yabancı dil eğitimi için diğer eğitici eleman ve araçlar, ders işleniş seyri, öğretim planlama ve değerlendirilmesi lüzumu gibi konulara hacmi küçük bu çalışmada temas edemiyoruz.

Sonuç olarak tekrar hatırlatalım ki iyi bir eğitim faaliyeti öğretmen, öğrenci, okul, aile, metot, teknik, çevre gibi çok yönlü ve çok elemanlıdır. Bütün bu elemanların en iyi şekilde iştiraki, değerlendirme ve kullanımıyla iyi bir eğitim sağlanabilir. Olgun nesiller yetiştirilip milletin parlak istikbaline yürümek mümkün olur.

---

59) Muhammed Abdülkadir Ahmed, *a.g.e.*, s. 45-50.